

Uluslararası Deniz Anlaşmaları ve Balıkçılığa Etkileri

H. Tuncay Kınacıgil, Okan Akyol

Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, 35100, Bornova, İzmir

Abstract: *International sea conventions and their effects to fishery.* That seas and their sources have been used by humanbeing have been the subject of international disputes for years. Countries which have coasts on the seas have had some important steps to overcome these disputes. There have been various conventions which are related to the subject. In this study, we summarized the parts of some sea conventions, which are related to fisheries.

Key Words: Sea conventions, fishery, UNCLOS.

Özet: Denizlerin ve kaynaklarının insanoğlu tarafından kullanılması uzun yıllardır uluslararası anlaşmazlık konusu olmuştur. Denizlere kıyısı olan ülkeler bu anlaşmazlıkların giderilmesi için önemli bazı adımlar atmışlardır. Konuyla ilgili çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Bu çalışmada, anlaşmaların özellikle balıkçılığı ilgilendiren bölümleri özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deniz anlaşmaları, Balıkçılık, BM Deniz Hukuku..

Giriş

Devletin denizlerindeki egemenlik hakkı kısıtlamaları, kara ve havadakinden daha öteye gitmektedir. Bunun nedeni, devletin deniz alanlarından en önemli bölümünü oluşturan karasularından yabancı devlet gemileri lehine tanımlanmış zararsız geçiş hakkı (innocent passage) ve bu hak doğrultusunda kıyı devleti için getirilen yetki kısıtlamaları ve bazı yükümlülüklerdir (Baykal, 1998).

Denizlerin ve kaynaklarının insan tarafından araştırılması ve kullanılması uzun yıllardır uluslararası anlaşmazlık konusu olmuştur. Bilimsel ve teknolojik ilerleme, okyanuslar ve kaynaklarından daha etkin yararlanmayı mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, bu kaynakların araştırma ve kullanımında dünya ülkeleri şüphesiz, daha çok karşı karşıya gelecektir (Koers 1973).

17. yy'da geniş anlamda iki ayrı bölge tanımlanmıştır; kıyıları çevreleyen karasuları kıyı ülkelerinin denetimine

birakılırken; açık denizlerse uluslararası sular olarak kabul edilmiştir. Karasularının genişliği, 3-6 mil arasında değişen bir kuşak oluşturuyordu. Kıyı ülkesini başka devletlerin saldırısından koruyan bu sularda, ülkenin güvenliğini tehdit etmeyen yabancı gemilere, serbestçe avlanma ve seyir olanağı tanınmıştı. Karasularının dışındaysa, bütün devletlere seyir etme ve balık avlama hakkı verilmişti (Arıklı, 1982).

Sanayi Devrimi ile deniz ticareti ve balıkçılık dev boyutlara ulaştı. 19. yy'da balina türlerinde görülen azalmalar, diğer ticari balık türlerinde de ortaya çıktı. Denizdeki balık kaynaklarını düzenleme amacıyla balıkçılık komisyonları oluşturuldu; ancak söz konusu komisyonlar, yaptırım yetkisinden yoksun olmaları nedeniyle, balık türlerini korumak için gereken düzeyde av sınırlandırmaları getirmede genellikle başarısızlığa uğradılar. Önerilen av kotalarını benimsemeyen üye ülkeler, komisyondan çekildiler. 1930'da Milletler

cemiyetinde üç millik karasularında balık avının, kıyı devletlerinin denetimine bırakılması önerildi. Ancak bazı ülkeler, karasularının hemen dışında bulunan bölgede yeterli denetim hakları olmadığı gerekçesiyle, bu öneriyi kabul etmediler (Arıklı, 1982).

Batı Avrupa'nın denizci ulusları arasındaki uzun periyotlu tartışmalar, 18. ve 19. yy'larda kademe kademe kabul görmeye başlayan, açık denizlerin bağımsızlığı üzerine belirsizlik süregelmiştir (Koers, 1973). 1950'lerin sonuna gelindiğinde, açık denizlere sahiplik Birleşmiş Milletler Konferanslarının yapılmasına kadar hala tartışılmıyordu. Deniz kanununun oluşturulmasından sonra, ülkelere, sahil hatları dışında özel ekonomik bölge (Exclusive Economic Zone= EEZ) denilen, 200 mile kadar kıyı ötesi alanlarının kontrol hakkını vermişti. Bu sayede, bir ülke balıkçılık kaynak yönetimini ve işletilmesini de kapsayan her türlü ekonomik kontrol hakkına sahip olmuş ve anlaşma altında bir çok kıyı ülkesi, okyanusların geniş alanları üzerinde kontrol hakkı kazanmıştır. Hatta Pasifik gibi dünyanın en büyük okyanusunda açık denizlerin çoğu, bireysel küçük devletler tarafından kontrol altına alındılar. EEZ deklarasyonu, ekonomik gücün daha adil dağılımıyla sonuçlanması sonucu, diğer ülkelerin denizlerinden ucuz balık sağlayan gelişmiş ülkeler, artık yoksul ülkelerin balık kaynakları için müzakere yolunu aramaya başlamışlardır (King, 1995).

Birleşmiş Milletler Konferansı

1958'de Birleşmiş Milletler, Cenevre'de deniz hukuku konusunda ilk konferansı (United Nations Convention on the Law of the Sea = UNCLOS I) düzenledi ve konferansa katılan 86 ülke dört konuda anlaşmaya vardı.

Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nde, karasularına bir sınır getirilmiyor; temel ilkeleri belirlenerek, karasularına bitişik bölgelerin 12 millik bölümünde kıyı ülkelerinin gümrük, sağlık ve mali konularda belirli kurallar uygulayabileceği belirtiliyordu. Ayrıca zararsız geçiş hakkı korunmuştu. Madde 14/5'e göre, yabancı balıkçı teknelerinin geçişi, bunların kıyı devletinin bu teknelerin karasularında avlanmalarını önlemek amacıyla yapabileceği ve yayınlacağı türde kanunlar ve kurallara uymamaları durumunda zararsız olarak değerlendirilmeyecektir.

Açık Deniz Sözleşmesi'nde, diğer ülkelerin haklarına gereğince saygı gösterme koşuluyla seyir, balık avlama, uçuş ve kablo ya da boru döşeme hakları tanıyordu.

Balıkçılık ve Canlı Deniz Kaynaklarını Koruma Sözleşmesi, kıyı devletlerine, karasularına bitişik bölgede balık yataklarını koruma yetkisi tanıyordu. Bu bölgelerde avlanan başka ülke balıkçıları, kıyı ülkesinin koyduğu koruma önlemlerine uymak zorundaydılar. Bu önlemlere uyulmaması durumunda kıyı ülkelerinin, bilimsel yaptırımlar uygulama hakkı vardı.

Dördüncü madde, kıyı ülkesine, kıta sahanlığında 200 m derinliğe, kıta sahanlığı dışında ise işletilebilir derinliğe kadar araştırma ve işletme hakkı tanıdı. İşletilebilir derinlik tanımı, ülkenin derin denizleri işletme teknolojisine bağlı olduğundan, oldukça esnek sınırlar çizmekteydi. 1969 yılında Kuzey Denizi'nde ortaya çıkan anlaşmazlık davasında Uluslararası Adalet Divanı bu maddeyi, "kıyı devletinin topraklarının deniz altındaki doğal uzantısı üzerinde" araştırma ve işletme hakkı bulunduğu biçiminde yorumladı. Bu görüş, bir çok ülkenin, jeofizik ve topografya temellerine dayanarak, kıyılarının uzantısı üstünde hak iddia etmesine yol açtı (Koers, 1973; Arıklı, 1982; Baykal,

1998). Balıkçılık hakkı ve bölgesel zonların sınırlamaları üzerine sürekli bir fikir birliğinin sağlanamadığı ikinci anlaşma (UNCLOS II) 1960'da imzalanmıştı (UN, 1983).

Deniz hukukunu incelemek için bir deniz yatağı komitesinin kurulmasından sonra, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, kıta sahanlığı dışında kalan deniz yataklarını "insanlığın ortak malı" sayan ve uluslararası bir yöntem altında işletilmesini öngören bir ilkelere bildirisini kabul etti. 1973'te toplanan UNCLOS III, okyanusları bir bütün olarak değerlendirme görüşünü benimsedi. Üye ülkeler, bazı konularda uzlaşma sağlanabileceği düşüncesiyle, tek bir paket anlaşma üstünde görüşme yapmaya çağırıldı. Görüşmeler kısa sürede kara ülkeleri, deniz ülkeleri vb. bir çok çıkar gruplarının doğmasına yol açtı. Siyasal ve ekonomik çıkarları farklı olan 148 devletin, yaklaşık 100 maddeden oluşan tasarıyı, bir çok değişiklik önergesiyle birlikte görüşüp karara bağlaması gerekiyordu. Üç ayrı komite kuruldu. Komitelerden biri, karasularının dışındaki deniz yataklarının denetimini uluslararası bir düzene bağlayacak, ikincisi Cenevre Sözleşmesi'nden kaynaklanan sorunları çözüme kavuşturacak, üçüncüsü ise, denizlerin doğal dengesinin korunmasını, bilimsel araştırmaları ve teknoloji alışverişini sağlayacaktı (Arıklı, 1982).

1975 yılına kadar beş toplantı yapıldı ve dört bölümlük, resmi olmayan ikili görüşme metni yayınlandı. Bu metin, bir anlaşma niteliği taşııyordu ve bağlayıcı değildi. Bununla birlikte, görüşmeler için bir temel oluşturabilecek nitelikteydi ve 1976'da geliştirilerek gözden geçirilmiş ikili görüşme metni (Revised Single Negotiating Text=RSNT) haline geldi ve günümüzde bir çok ikili görüşme bu metne dayandırılmaktadır (Arıklı, 1982).

RSNT'nin ikinci bölümünde 12 millik karasularının dışında 200 mil

genişliğinde bir özel ekonomik bölge tanımlanıyor ve kıyı ülkesine bu bölgede, gerek denizden, gerek deniz yatağından yararlanma konusunda geniş yetkiler tanınıyordu. Söz konusu bölgenin, hukuksal bakımdan açık deniz sayılmamasına karşılık, geçiş, uçuş, kablo döşeme gibi geleneksel uluslararası hakları korunuyordu. Kıta sahanlığının dış sınırı tanımlanmamıştı; ancak 200 millik sınırı aşsa bile, karanın deniz içindeki doğal uzantısı kıta sahanlığı sayılıyordu. Örneğin, büyük bir balıkçılık ülkesi olan Japonya, 200 millik bölge içindeki bütün deniz ürünlerinin kendisine ait olduğunu savunmakta ve diğer devletlere yalnız iç pazarları için balık avlama izni vermektedir. Açık deniz avcılığı yapan devletlerse, buna karşılık tarihsel haklarının korunmasını istemektedirler (Arıklı, 1982).

UNCLOS III'ün finali, 10 Aralık 1982'de Jamaica'nın Montego Körfezi'nde imzaya açıldı. Bu defa dünyanın çeşitli bölgelerini temsil eden 150'den fazla ülke, 14 yıllık çalışmanın neticesi olan bu anlaşmayı imzaladılar (UN, 1983).

UNCLOS III'ün kabulü ve kıyısı olan ülkeler için 200 millik EEZ'nin ilan edilmesi deniz kaynaklarının daha iyi yönetimi için yeni bir taslak oluşmasını da sağlamıştır. Ortaya çıkarılan en son kanunun 5. Bölüm 61. Maddesi canlı kaynakların korunması, 62. Maddesi bu kaynakların işletilmesi üzerineydi ve kıyısı olan ülkelerin EEZ içindeki canlı kaynaklarının avlanabilir miktarlarını belirlemesi gerektiğini, bunun için en uygun bilimsel yöntemlerin dikkate alınması gerektiğini vurguluyordu (Ünal ve Akyol, 1997).

Bu amaçla, kıyı devletleri canlı kaynaklarının üretim kapasitelerini belirleyeceklerdir. Balıkçı devletler EEZ'lerinde tamamıyla koruma önlemleri alacak ve kıyı devletlerinin hukuk ve düzenlemelerinde özetle aşağıdaki şartları

tesis edecektir (UN, 1983);

- Balıkçıların, balıkçı teknelerinin ve ekipmanlarının lisans altına alınması,
- Yakalanacak türlerin tanımlanması ve av periyodu süresince tekne başına av kotalarının sabitlemesi,
- Mevsim ve balıkçılık alanlarının, av araç tiplerinin, boyutlarının ve sayılarının düzenlenmesi,
- Yakalanacak balıkların yaş ve boyutlarının sabitlemesi,
- Av ve balıkçılık gücü istatistiklerinin yapılması,
- Kıyı devletlerinin kontrol ve önderliği altında balıkçılık araştırma programlarının düzenlenmesi, yürütülmesi ve bilimsel verilerin birleştirilerek rapor edilmesi,

Teknoloji transferi, personel eğitimi vb. gereksinimlerin sağlanması.

Madde 63, iki veya daha fazla kıyı devletinin komşu EEZ'sindeki mevcut stoklar; Madde 64, göçmen türler; Madde 65, deniz memelileri; Madde 66, anadrom stoklar; Madde 67 katadrom stoklar ve Madde 68, sedenter türlerle ilgilidir.

Açık Deniz Canlı Kaynaklarının Korunması için Önlem Almak

Hukukun her sisteminin ana mücadelesi, daha fazla adalettir. Bu durum uluslararası deniz balıkçılığı hukukuna da uygulanır. Uluslararası deniz balıkçılığı hukukunu etkileyen en önemli element muhtemelen okyanusların canlı kaynaklarının biyolojik özellikleri ile direkt ilişkilidir. Bu kaynaklar yalnızca balıkları değil, balina ve fok gibi memelileri de kapsamaktadır. Geleneksel olarak "canlı kaynaklar" terimi hayvan yaşamını anlatmaktadır. Bununla birlikte, hayvan yaşamı, denizlerin tüm yaşam şeklinin yalnızca bir parçasıdır (Koers, 1973).

Denizde avlanma konusundaki yeni usuller, canlı kaynaklardan faydalanma olanaklarını arttırmış, fakat buna karşılık, günümüzde bu kaynakların neslinin

tükenmesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Denizin canlı kaynaklarının tükenmez olduğu yolundaki eski anlayışı, bilimsel veriler doğrulamamaktadır. Sınırsız bir avlanma serbestisi, bütün insanlık için önemli olan bir gıda kaynağının tükenmesi sonucunu doğurabilir (Toluner, 1996).

Bu gerçek, 1958 tarihli Cenevre Konferansı'ndan çok önce de, bazı denizlerde, bazı balık türlerinin korunması için, devletler arasında anlaşmaların imzalanmasına yol açmıştır. Bu koruma önlemleri, avlanılacak olan balık türlerinin korunması için, belirli bir büyüklük kabulü; avlanmaya kapalı bölgeler tesisi; bazı mevsimlerde avlanma yasağı konulması; bazı avlanma yöntem ve araçlarının kullanılmasının yasaklanması; belirli bir bölgede, belirli bir balık türünde avlanmanın sonradan avlanmaya başlayacak olan devletlere mensup kişilere yasaklanması; belirli bir dönemde, belirli bir türde, toplam olarak belirli bir miktardan fazla avlanmama yükümlülüğünün kabulü, bu anlaşmalarda öngörülen önlemler arasındadır (Toluner, 1996).

Anlaşma, buna taraf olan devletler bakımından hukuki sonuç doğururken, anlaşmaya taraf olmayan devletlere mensup kişileri bağlamaz. Bunların faaliyetleriyle getirilen bu düzenin etkisiz kalması mümkündür. Bundan ötürü, denizin canlı kaynaklarının korunması sorunu, niteliği itibarıyla, devletler arasında sıkı bir işbirliğinin yapılmasını gerektiren bir sorundur. Bu nedenle ilk kez 1958 tarihinde Cenevre'de kabul edilen *Balıkçılık ve açık denizin canlı kaynaklarının korunmasına dair anlaşma* ile bu konuda bir işbirliğinin yapılmasını sağlayabilecek genel bir düzenlemenin getirilmesine çalışılmıştır. 1982 tarihli UNCLOS'da bu konuda öngörülen düzenleme, 1958 tarihli düzenlemenin çok gerisinde kalmıştır. Bu bakımdan 1958 tarihli anlaşma, deniz hukukunda

devrimci sayılmasa da, taraf olan devletler arasında ileri bir düzenleme olarak yerini koruyacaktır (Toluner, 1996).

1958 Cenevre Anlaşması'nın, açık denizler üzerine olan 2. maddesi genel hatlarıyla balıkçılık sınırlamalarını şöyle çizmiştir:

1. Tüm ülkeler açık denizlerdeki balıkçılık faaliyetlerinde doğru balıkçılık yöntemleri uygulamalı,
2. Devletler bu kaynakların paylaşımında stokları zayıflatmamalı,
3. Açık denizlerin canlı kaynakları, resmi olarak sahiplenilemez (Koers, 1973).

Toluner (1996)'ya göre, taraf devletler, açık denizin herhangi bir kesiminde belirli bir balık türü veya herhangi bir canlı deniz kaynağında avlanmakta olan vatandaşları için, söz konusu olan canlı kaynakların korunması için gerekli olduğunda, o bölgede önlem almak yükümlülüğü altındadır (Madde 3).

Aynı türde veya türlerde, balık veya diğer canlı deniz kaynaklarını avlayan kişiler, birden fazla devletin vatandaşı iseler, bu kişilerin mensubu buldukları her bir devlet, vatandaşları açık denizin aynı kesiminde avlanmasa dahi, avlanan canlı kaynağın korunması için alınması gerekli olan önlemler konusunda, müzakerelere girişilmesini isteyebilecek; anlaşmaya varılmadığı takdirde, her bir taraf, anlaşmada öngörülen özel usulü isteyebilecektir (Madde 4).

Belirli bir canlı kaynak türü ile ilgili korunma önlemlerinin alınmasından sonra, açık denizin herhangi bir kesiminde aynı türde avlanmaya başlayan kişiler, bu önlemlere uymak zorundadırlar. Taraf devletler, şeklen ve fiilen fark gözetici olmadıkça, kararlaştırılmış bulunan bu önlemleri kendi vatandaşlarına uygulamak yükümlülüğündedirler. Fakat bu önlemlerin uygunluğunun tartışılması mümkündür. Bu önlemlere itiraz edildiği ve 12 ay içinde ilgili taraflar arasında bir anlaşmaya varılmadığı takdirde,

anlaşmada öngörülen özel usulü isteyebilecektir (Madde 5).

Açık denizin belirli bir kesimindeki canlı kaynakların korunması konusunda özel bir ilgisinin bulunduğunu ileri süren herhangi bir devlet, kendi vatandaşları o bölgede avlanmasa dahi, vatandaşları o bölgede avlanmakta olan devletlerden, gerekli olan korunma önlemlerinin alınmasını gerekli kılan bilimsel sebepleri ve bu konudaki özel ilgisini belirtmek zorundadır. Bu konuda 12 ay içinde bir anlaşmaya varılmazsa, bu devlet anlaşmada öngörülen özel usulü isteyebilir (Madde 8).

Anlaşmada, denize kıyısı olan devletlerin, karasularına bitişik herhangi bir açık deniz kesiminde bulunan canlı kaynakların korunması ve verimi konusunda, özel bir ilgisinin bulunduğu kabul edilmiş ve bu devletlere bazı haklar tanınmıştır (Toluner, 1996):

1. Denize kıyısı olan devlet, bu açık deniz kesimlerinde bulunan canlı kaynakların korunması amacına yönelmiş her araştırma ve düzenlemeye, kendi vatandaşları bu bölgede avlanmasa dahi, eşit şartlar altında katılabilir (Madde 6/2).
2. Bu kesimde, vatandaşları avlanmakta olan devletlerle, alınması gerekli korunma önlemleri konusunda bir anlaşmaya varılmasını sağlamak için müzakerelere girişebilir (Madde 6/3).
3. Altı ay içinde bir anlaşmaya varılmamışsa, aşağıdaki şartlar uyarınca, canlı kaynakların verimliliğini korumak amacıyla, tek taraflı olarak koruma önlemleri alabilir. Bu şartlar şunlardır: a) Mevcut balıkçılık bilgisi ışığı altında, koruma önlemlerinin derhal uygulanmasına ihtiyaç olması, b) Alınan önlemlerin bilimsel verilere dayalı olması, c) Bu önlemlerin şeklen ve fiilen, yabancı balıkçılar bakımından fark gözetici olmaması (Madde 7/1). Bu önlemler, diğer taraf ülkeler tarafından kabul edilmediği takdirde, uyumsuzluk anlaşmada öngörülen özel usule göre

çözümlenir.

4. Açık denizin bu kesimlerinde vatandaşları avlanmakta olan devletler, vatandaşlarına, kıyı devletinin almış olduğu önlemlere aykırı olabilecek önlemleri uygulamamak yükümlülüğü altındadırlar. Böyle bir çatışma durumunda, kıyı devletinin düzenlemesine öncelik tanınacaktır. Alınması gerekli olan koruma önlemleri konusunda, devletler arasında bir görüş ayrılığı belirir ve bu konuda 12 ay içinde bir anlaşmaya varılmazsa, anlaşmada öngörülen usul istenebilecektir (Madde 6/5).

Görüldüğü üzere, anlaşma, belirli bir balık veya diğer canlı kaynak türünün korunması için, bazı devletler arasında kabul edilmiş olan koruma önlemlerinin o türde avlanacak kişilerin faaliyetleri nedeniyle etkisiz kalmasını önlemek amacıyla, açık denizin herhangi bir kesiminde, sonradan o türde avlanacak olan kişilerin mensubu buldukları devlete, bu düzeni, kendi vatandaşlarına uygulamak sorumluluğunu yüklemiştir. Bunlar açık denizde, bu önlemleri alan devletler bakımından istisnai yetkililerdir. Fakat, şu noktanın gözden uzak tutulmaması gerekir. Bu, yalnız, *canlı kaynakların korunmasıyla ilgili bir önlem almak yetkisidir*. Yoksa, örneğin, balıkçılık bölgesinde olduğu gibi, açık deniz kaynakları üzerinde bir hak vermez. Aynı şekilde, bu önlemleri alan devletler, diğer devletlerin vatandaşlarına uygulamak yetkisinde değildirler. Diğer devletlerin kararlaştırmış oldukları bu önlemleri, her devlet, yalnız kendi vatandaşları üzerine uygulayabilir (Toluner, 1996).

EEZ kavramı incelenirken, 1982 Birleşmiş Milletler Konvansiyonu'nun ilgili 61-68. Maddelerinde, daha önce kısmen açıklandığı üzere, bu konudaki başlıca yetki ve yükümlülük, kıyı devletlerine bırakılmıştır. EEZ'deki aynı türlerde veya birbiriyle bağımlı türlerde

canlı kaynakları bulunan komşu kıyı devletlerinin, bu türlerin korunması için gerekli olan önlemlerin alınmasında, doğrudan doğruya veya uygun bölgesel teşkilatlar çerçevesinde işbirliği yapmaları ilkesi kabul edilmiş; bu türlerin EEZ ötesinde açık denizde de bulunması durumunda, kıyı devletleriyle bu türlerde vatandaşları avlanmakta olan devletlerin doğrudan doğruya veya uygun bölgesel teşkilatlar çerçevesinde EEZ'ye bitişik bu açık deniz kesiminde gerekli olan koruma önlemlerinin alınması için işbirliği yapmaları yükümlülüğü öngörülmüştür. Aynı yükümlülük, anlaşmanın ekinde, türleri ayrıca sıralanmış bulunan göç eden türlerin korunması için gerekli olan önlemlerin alınması konusunda, kıyı devletleri ve vatandaşları bu türlerle avlanmakta olan devletler içinde öngörülmüştür. 1982 tarihli UNCLOS'da bu konuda devrimci olarak nitelendirilebilecek bir hükmü, anadrom ve katadrom balık türlerinin korunması için önlem almak yetki ve yükümlülüğü esas itibarıyla bu türlerin kaynaklandığı ve yaşamının büyük kısmını sularında geçirdiği kıyı devletine bırakan 66. ve 67. Maddelerdir. Bu türlerin EEZ dışında avlanması yasaklanmıştır. Açık denizde canlı kaynakların korunması konusunda ilgili hükümlerinde (Madde 116-120) ise, devletlerin avlanmakta olan vatandaşları bakımından koruma önlemleri almaları ve bu konuda diğer devletlerle işbirliği yapmaları yükümlülüğü öngörülmüş olup, açık denizde vatandaşları aynı türde avlanan devletlerin ve yine açık denizin belirli bir kesiminde vatandaşları ayrı türlerle avlanmakta olan devletlerin gerekli koruma önlemlerinin alınması için görüşmeler yapmaları yükümlülüğü altında buldukları hususunun belirtilmesiyle yetinilmiştir. Anlaşmanın 297. Maddesinin 3. Fıkrasında balıkçılıkla ilgili hükümlerin uygulanması ve yorumlanmasından doğacak uyuşmazlıkların yargı yoluyla

çözümlemesi mecburiyeti öngörülmüşse de, EEZ’de kıyı devletinin takdirine giren konular bu yükümlülüğün kapsamı dışında tutulmuştur (Toluner, 1996).

Kıyı devletlerinin kıyılarından 200 millik bir hat dahilinde kalan sularda her türlü yaptırım hakkına sahip olmasını sağlayan deniz kanununun benimsenmesinden sonra, açık deniz balıkçılığı etkilenmeye başlamıştır. Örneğin, kuzeybatı Atlantik’te açık deniz balıkçılığının toplam dünya üretimindeki payı, 1970’lerin başındaki %52’den, 5 yıl içerisinde %10-17’ye düşmüştür. Benzeri azalmalar orta-doğu Atlantik’te %65’den %49’a; kuzeydoğu Pasifik’te %79’dan %21’e düşmüştür. Bu düşüşler, açık deniz filolarının avlandıkları bir çok bölgenin, bölgeye kıyısı olan devletlere ait daha küçük filolara bırakılmasından kaynaklanmaktadır (FAO, 1989). Yine Japonya açık deniz trolleri ve fabrika gemi filolarıyla sağladığı ve ABD’ne ihraç ettiği 800 bin ton/yıl dondurulmuş Alaska pollack üretimini düşürmüş ve dünyanın en çok donmuş balık ithal eden üçüncü pazarı ABD, bu açığı gidermek için Arjantin gibi gelişmekte olan ülkelere yönelmek zorunda kalmıştır (Pitcher ve Hart, 1982).

Laevastu ve Favorite (1988)’e göre, EEZ’ye ilişkin sunulmuş kanun ve uygulamalar stok dalgalanmaları yönetiminde iyi bir fırsat sunabilir. Atlanto-Scandian ringaları ve Peru hamsilerinin gösterdiği artış ve azalışlarından ders çıkarılmış olduğu umudu ile, büyük özel filolar kaynaklarının tükenmesinin ardından işsiz kaldığı için, yapımına devam edilmeyecektir. Böylece daha esnek balıkçılık filoları gelecekte daha yaygınlaşmış olacaktır.

Avrupa Birliği (AB)’nin Ortak Balıkçılık Politikası

Stoklardan sürdürülebilir yararlanmayı

sağlamak ve sorumlu bir balıkçılık anlayışını yerleştirebilmek amacıyla, Avrupa Birliği (AB)’ne üye ülkeler 1983 yılında Ortak Balıkçılık Politikası (OBP)’ni tesis etmişlerdir (Çelikkale ve diğ., 1999). Bu politika balıkçılığı biyolojik, ekonomik ve sosyal yönleriyle ele almakta ve dört ana konuda incelemektedir. Bunlar;

- Koruma ve kontrol politikası,
- Yapısal politika
- Pazarlama politikası,
- Dış balıkçılık politikasıdır.

Özetle, OBP, her yıl güvenle, avlanabilir balık miktarlarını belirlemektedir. Bilimsel araştırmalardan elde edilen verilere göre, Konsey Bakanları, AB balıkçılarının gelecek av sezonunda avlayabilecekleri balık miktarını ilan etmektedir. OBP, balıkçılığı biyolojik, ekonomik ve sosyal boyutları ile ele alarak, üye ülkeler arasında paylaşım üzere toplam avlanabilir balık miktarlarını (Total Allowable Catch = TAC) belirlemektedir. Bu miktardan her ülkeye düşen paya “ulusal kota” adı verilmektedir.

Küçük balıkların büyümesine olanak vermek üzere, bir kaç teknik kural uygulanarak, avcılıklarına sınırlama getirilmektedir. En küçük ağ göz açıklıkları sabit tutulmaktadır. Belirli sahalar avcılığa tamamen kapatılmıştır. Bazı av araç ve avlanma yöntemleri yasaklanmış, küçük balık ve istenmeyen türlerin kaçabileceği, seçici avcılık tekniklerinin kullanılması zorunluluğu getirilmiştir. Türlerine göre en küçük av boyları belirlenmiş, av ve karaya çıkan balıklarla ilgili özel kayıt tutulması öngörülmüştür.

AB’nin yapısal politikası, balıkçılık sektörünün günün ihtiyaçlarına uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. Avcılık ve yetiştiriciliğin her alanında, pazar ve sektörel gelişme ile ilgili tüm projelerin finansmanı mümkündür. Buna ek olarak, avlanma kapasitesini aşmayacak şekilde

av filusunun modernizasyonu da desteklenmektedir. Her üye ülke için, ortak hedefler doğrultusunda filonun yeniden yapılanması için çok yıllık rehberlik programları planlanmıştır.

Bu politika, ortak hükümlerin ilk tesisi edildiği alandır. Amaç, birlik içinde ortak bir pazar oluşturmak, üretici ve tüketicinin yararlarını koruyacak şekilde talebi karşılamaktır.

Özellikle açık deniz balıkçılığı için uluslararası balıkçılık anlaşmalarının tesisi zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçla, açık deniz balıkçılığı yapabilen gemilere, üye olmayan ülkelerin sularında serbest av yapabilmeleri için üçüncü ülkelerle balıkçılık anlaşmaları yapılmaktadır. Birliğin uluslararası organizasyonlar ve bölgesel balıkçılık organizasyonları ile rasyonel bir avcılık için görüşmeleri devam etmektedir (Çelikkale ve diğ., 1999).

Anlaşmaların Geleceği ve Türkiye'nin Durumu

Deniz hukuku tam bir karmaşa içindedir. RSNT'nin hukuksal geçerliliği bir çok ülkenin çabasına karşın, belirsizliğini korumaktadır. Bununla birlikte, metnin bazı maddelerini, bir çok üye ülke, genel bir benimseme gördüğü inancıyla uygulamaktadır. çabaların çoğunun sonuç vermemesine ve anlaşmazlıkların çözümlenememesine karşılık, UNCLOS'un önemsiz olduğu söylenemez. Gelecekte denizlerin değerlendirilmesi ve deniz ülkelerinin uyum içinde olmaları, bu ülkelerin ortak bir deniz hukukunu benimsemeleriyle gerçekleşecektir (Arıklı, 1982).

İlk OBP metni, 1992 yılında modifiye edilmiş ve stoklara göre av gücünün çok fazla olduğu, aşırı avcılığın mutlaka kontrol altında tutulması ve bazı önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. İkinci bir değerlendirme ise, 2002 yılında yapılacaktır. Amaç, yine

zorlayıcı tedbirler, pazarlama kurallarını ve stokların geleceğini denetim altında tutmaktır (Çelikkale ve diğ., 1999).

Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye, ne bu denizlerdeki canlı kaynaklardan gereği gibi yararlanma ne de gelecekte ekonomisinde büyük bir değer taşıyacak olan bu kaynakların korunması konusunda, bazı uygulamalar korunma gereğini açıkça ortaya koyduğu halde, ulusal ve uluslararası düzeyde ileri sayılabilecek adımlar atmış değildir. Türkiye, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lübnan, Birleşik Krallık ve Yugoslavya ile birlikte, 24 Eylül 1949 tarihli Akdeniz Genel Balıkçılık Konseyi Anlaşması'na (GFCM) 1954 yılında taraf olmuştur. Bu anlaşma, 22 Mayıs 1963'te diğer devletlerin teşkilat tarafından kabulü yoluyla katılmalarına açık tutulacak bir biçimde değiştirilmiştir. Bu teşkilat, teknik ve bilimsel konularda üye devletler arasında işbirliğinin sağlanması amacıyla kurulmuş olup, faaliyet alanları şu şekilde belirlenmiştir: oşinografik sorunları ve su ürünlerinin gereği gibi geliştirilmesi ve kullanılmasıyla ilgili teknik yönleri ortaya koymak; su ürünlerinden yararlanma amacıyla ve bunlarla ilgili sanayi alanlarında kullanılan gelişmiş yöntemlerin araştırılması ve uygulanmasını teşvik ve koordine etmek; su ürünlerine ilişkin her türlü oşinografik ve teknik bilgileri toplamak ve yayınlamak; bu bilgiler alanındaki eksiklikleri tamamlamak için üyelere lüzumlu ulusal ve uluslararası araştırma ve geliştirme projeleri tavsiye etmek; uygun gördüğü zaman ortaklaşa araştırmalarda bulunmak ve bu amaçla geliştirme projeleri hazırlamak; bilimsel alet ve teçhizatın standartlaşmasını sağlayacak önlemleri önermek ve gerektiği zaman kabul etmek; balıkçılıkla ilgili mevzuatı imkan ölçüsünde dengelemek üzere üyelere tavsiyede bulunmak amacıyla karşılaştırmalı olarak incelemek; balıkçıların mesleklerinden

ileri gelen hastalıklardan korunması ve hıfzısıhaya ilişkin etütleri teşvik etmek; zaruri malzeme ve teçhizatı sağlamaları için üyelere yardımda bulunmak; oşinografik ve teknik konularla ilgili bütün sorunlar hakkında rapor hazırlamak. Canlı kaynakların korunmasıyla ilgili milli mevzuat da yetersizdir. Bakanlar Kurulunun 28 Haziran 1973 tarih ve 7/6719 sayılı kararıyla yürürlüğe konulan Su Ürünleri Tüzüğü'nde, avlanacak kişiler ve üretimde kullanılacak gemiler için ruhsat tezkeresi almak zorunluluğu getirilmiş; avlanma ruhsatı alma hakkı, Türk vatandaşlarına ve ortaklarının tümü Türk vatandaşı olan tüzel kişilere tanınmıştır. Tüzükte, avlanmada bazı patlayıcı ve zararlı maddelerin kullanılması ve belirtilmiş olan bazı maddelerin iç suların avlanma bölgelerine boşaltılması yasağı öngörülmüş; avlanmada kullanılacak araç ve gereçlerin nitelikleri ve avlanma yöntemlerine ilişkin hükümlere yer verilmiştir (RG, 27 Temmuz 1973, sayı 14607) (Toluner, 1996).

Türkiye, uluslararası deniz hukuku anlaşmasına imza koyan Yunanistan ile uzun yıllardır 12 millik karasuları sorunu yaşamaktadır. Bu durum zaman zaman iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Yine, Karadeniz'de özel ekonomik bölgesini 200 mile çıkararak Ukrayna'nın 24 Mart 2000'de bölgeye kalkan balığı avlamak için gelen Türk balıkçılarına ateş açıp, bir balıkçının ölümüne neden olması; iki ülkenin karşılıklı protestoları sonucunu doğurmuştur. Bu durum deniz anlaşmalarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Uluslararası deniz kanunu iç denizlere sahip komşu ülkelerin kendi aralarında uzlaşmalarını

önerdiğinden, bir an önce ikili anlaşma yolları aranarak, sorunların çözümlenmesi bütün bu ülkelerin menfaatine olacaktır.

Kaynakça

- Arıklı, E. (ed.), 1982. The Law of the Sea (in turkish). Mitchell Beazley Ltd. ve Gelişim Basım ve Yayım AŞ., 290-291 pp.
- Baykal, F. H. 1998. Sea Law Studies (in turkish). Yayın No.423, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. İstanbul, 447 s.
- Çelikkale, M. S., E. Düzgüneş and İ. Okumuş. 1999. Fisheries Sector in Turkey and Integration with European Union (in turkish). İTO, Yayın No.1999-63, İstanbul, 81-136 s.
- FAO. 1989. World Fishery Areas and Fish Stocks. FAO Fisheries Circular, No.710, Rev.6, Rome, 55 p.
- King, M. 1995. Fisheries Biology, Assessment and Management. Fishing News Books, Orney Mead, Oxford 25 John Street, London, 341 p.
- Koers, A. W. 1973. International Regulation of Marine Fisheries. A Study of Regional Fisheries Organizations. Fishing News Books Ltd. 368 p.
- Laevastu, T. and F. Favorite. 1988. Fishing and Stock Fluctuations. Fishing News Books Ltd. England, 239 p.
- Pitcher, T. J. and P. J. B. Hart. 1982. Fisheries Ecology. AVI Publishing Co. 250 Post Road East, Westport, Connecticut 06881, 414 p.
- Toluner, S. 1996. International Law Lessons (in turkish). Yayın No.183, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul, 454 s.
- UN. 1983. The Law of the Sea. Official Text of the United Nations Convention on the Law of the Sea with Annexes and Index. UN Publication No.E.83.V.5, 224 p.
- Ünal, V. and O. Akyol. 1997. Biologic and economic approaches to fisheries management (in turkish). E.Ü. Su ürünleri Dergisi, Cilt:14, Sayı:3-4, 369-379.